

Mehmet Ölmez, *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen – Tuvacanın Sözcüvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleleriyle, Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2007, 516 s.*

Dil araştırmalarının bir bölümünü sözlük çalışmaları oluşturur. Sözlükler, bir dilin bütününün ya da bir bölümünün belli bir zamanda kullanılan sözcüklerini amaca göre çeşitli şekillerde ele alır. Dildeki sözcüklerin kökenini aydınlatmayı hedefleyen, aynı zamanda söz varlığı aracılığıyla bir dilin kültürünü, onun başka dillerle ilişkilerini ortaya koyan sözlükler köken bilgisi sözlükleridir. Türk dilinin bugün yurt içinde ve dışında yayımlanmış birtakım köken bilgisi sözlükleri bulunmakla birlikte, Türk dilinin bütün dönemlerini ve lehçelerini kapsayan geniş çerçeveli ve her yönden eksiksiz bir köken bilgisi sözlüğü ortaya konabilmiş değildir.

Türk dilinin eksiksiz bir köken bilgisi sözlüğünün yapılması için tarihî lehçelerle birlikte, bugün konuşulmakta ve yazılmakta olan lehçelerin söz varlıklarını ortaya koyan sözlüklerin hazırlanması gerekmektedir. Bu konuda, yurt içinde ve dışında son yıllarda önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan birisi de Prof. Dr. Mehmet Ölmez tarafından hazırlanan, her ne kadar başlığında köken bilgisi sözlüğü olduğu belirtilmese de, *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen / Tuvacanın Sözcüvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleleriyle* adlı eserdir.

Tuva Türkçesi, yoğunlukla Rusya Federasyonu'na bağlı Tuva Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Tuva Türklerinin konuşma dili ve yaklaşık seksen yıldır yazı dilidir. Ses bilgisi, söz varlığı ve söz yapımı bakımından diğer Türk lehçeleriyle çoğunlukla benzerlik gösteren ve bunlardan kısmen ayrılan Tuvaca, Türklük biliminde coğrafi sınıflamaya göre *Kuzey Türkçesi* (Aral-Sayan grubu), ses özelliklerine göre *adak/dağlıç* grubu içinde incelenir.

Çalışmanın amacı ve hazırlanma sürecinin anlatıldığı Almanca, Türkçe, Tuvaca ve Rusça ön söz ile başlayan eser yedi bölümden oluşmaktadır. Almanca ve Türkçe düzenlenen *Einleitung / Giriş* (3-24; 25-43) bölümünde “Tuwa und die Tuwiner / Tuva ve Tuvalar” (3-7; 25-28) başlığı altında Tuvaların yaşadığı bölge ve ülkeler, nüfusları, tarihi geçmişleri, Tuva adı ve Tofalar hakkında daha önce yapılmış çalışmalarla birlikte yazarın kendi araştırmalarına ve gözlemlerine dayanan bilgiler veriliyor. “Tuwinisch / Tuvaca” (7-14; 29-33) başlığı altında Tuva yazı dilinin yazıldığı alfabeler ile ünlüler ve ünsüzler olarak kısaca ses özellikleri üzerinde duruluyor. Burada Tuvacanın ses özellikleri özellikle Eski Türkçedeki seslerle karşılaştırılarak veriliyor. “Die bisherigen lexikographischen Arbeiten über das Tuwinische / Tuvaca Üzerine Yapılmış Sözlük Çalışmaları” (14-19; 35-39) başlığı altında geçmişten bugüne Tuvaca üzerine yapılmış çalışma ve sözlükler anılıyor; bu çalışmaların özellik ve içeriklerinden bahsediliyor. Bu kısım Tuvaca üzerine ya-

pılmış belli başlı çalışmaların bir arada verilmesi ve tanıtılması açısından önemlidir. “Über den Aufbau des Wörterbuches / Sözlüğün Düzenlenişi Üzerine” (19-24; 39-44) başlığı altında ise sözlüğün hazırlanmasında tutulan yol, sözlüğün bölümlenmesi, içerdiği sözcük sayısı, alfabe düzeni ve yazı çevrimi hakkında bilgiler veriliyor.

Literaturverzeichnis / Kaynaklar (45-56) bölümünde eserin hazırlanmasında yararlanılan kitap, makale, bildiri vb. çalışmalar; *Abkürzungen / Kısaltmalar* (57-62) bölümünde ise dil adı, eser adı ile bazı sözcük ve terimlerin kısaltmaları Türkiye Türkçesi alfabesi sırasına göre yer alıyor.

Tuwinisch-türkisch-deutsches Wörterbuch / Tuvaca-Türkçe-Almanca Sözlük (63-293) bölümü çalışmanın ana bölümünü oluşturuyor. Sözlük yaklaşık 4.450 madde içermektedir. Sözcükler Türkiye Türkçesi alfabesine göre sıralanmış, fiiller master eki almamış biçimlerine göre dizilmiştir. Bu bölümde özellikle Türkçe asıllı sözcükler ile Tuva yazı diline girerek yerleşmiş alıntı sözcükler verilmiştir. Madde başı kelimelerden sonra sözcüğün Türkçe ve Almanca karşılıkları ile köken bilgisi verilmiştir. Köken bilgisi bölümünde alıntı sözcüklerin kaynak dillerdeki orijinal şekilleri kaynak dilin kısaltmasıyla ve çeviri yazıyla verilmiştir. Burada sadece Çince ve Yunancadan alıntı sözcüklerin bu dillerin yazıldığı orijinal alfabeye yazımı da yer alıyor. Madde başı olan sözcüklerin diğer Türk yazı dilleri, lehçeleri veya ağızlarındaki denklere, yine çeviri yazıyla ait olduğu dilin, lehçenin, ağzın veya bazı tarihî metinlerin kısaltmasıyla verilmiştir. Bunlarla birlikte, köken bilgisinde türemiş ve birleşik sözcüklerin Tuvaca içerisinde olası çözümünü gösterilmiştir. Hem Moğol dilinde hem de Türk dilinde yaygın olarak kullanılan sözcüklerin ses özelliği sözcüğün ilk kaynağını göstermeye yetmiyorsa her iki dile, döneme ait biçimlere birlikte yer verilmiştir. Köken bilgisi şüpheli veya açıklanamayan sözcükler olduğu gibi bırakılmış, bazen de bir soru işaretiyle belirtilmiştir.

Türkisch-tuwinisch Wörterbuch / Türkçe-Tuvaca Sözlük (295-390) bölümünde Tuvaca-Türkçe-Almanca Sözlük bölümündeki Tuvaca sözcüklere karşılık gelen Türkiye Türkçesi sözcükler Tuvaca karşılıklarıyla veriliyor. Bu bölümde 4.700'ün üstünde madde başı, 2000'den fazla alt maddeyle birlikte toplam 6.700 Türkiye Türkçesi sözcük bulunmaktadır. Bu bölüm Türkçeden Tuvaya ilk geniş sözlük çalışması olmaktadır.

Deutsches-tuwinisch Wörterbuch / Almanca-Tuvaca Sözlük (391-470) bölümünde de Tuvaca-Türkçe-Almanca Sözlük bölümündeki Tuvaca sözcüklere karşılık gelen Almanca sözcükler Tuvaca karşılıklarıyla verilmiştir. Bu bölümde madde başı ve alt madde olarak 5.000'in üstünde Almanca sözcük bulunmaktadır.

Sözlüğün son bölümünü oluşturan *Indices / Dizinler* (471-516) başlığı altında Tuvaca sözcüklerin köken bilgilerinde yer verilen alıntı sözcüklerin kaynak dillerdeki orijinal şekilleri ile diğer Türk yazı dilleri, lehçeleri, ağızları ve kaynak eserlerdeki denk şekillerinin dizinleri verilmiştir. Dizinler “Turksprachen / Türk Dilleri” (473-493), “Altäische Sprachen / Altay Dilleri” (493-511), “Andere Sprachen / Öteki Diller” (511-516) başlıklarıyla bölümlenmiştir. Sözcüklerin kaynak dildeki orijinal şekillerinin veya Türk yazı dilleri, lehçeleri

veya ağızlarındaki denk şekillerinin yanında Tuvaca şekillerinin de verilmesi sözcüğü oluşturan seslerin Tuva Türkçesindeki değişiminin görülmesini kolaylaştırmaktadır.

Tuva Türkçesinin söz varlığını oluşturan sözcüklerin kökenini ve kaynaklarını vermeyi amaçlayan çalışma büyük ölçüde hedefine ulaşmıştır. Çalışmaya göre, Tuva Türkçesinin söz varlığının büyük kısmı Türkçe sözcüklerden oluşmaktadır. Yine çalışmanın verilerine göre, Tuva Türkçesinin %30'una yakın bölümünü Moğolca sözcükler oluşturur. Tuva Türkçesine yoğun olarak, doğrudan sözcük veren bir diğer dil Rusçadır. Öteki dillere ait öğelerin büyük bir kısmı, Tibetçe ve Çince sözcükler ya Moğolca aracılığıyla Tuva Türkçesine girmiş ya da Eski Türkçe üzerinden bugüne kadar bu dilde yaşamıştır.

Büyük emek sonucu uzun sürede hazırlanan ve Tuva Türkçesinin köken bilgisi sözlüğü olarak alanındaki boşluğu ziyadesiyle dolduran çalışma, diğer Türk yazı dillerinin köken bilgisi sözlüklerinin hazırlanmasına örnek ve Türk dilinin büyük köken bilgisi sözlüğüne kaynak olacaktır. Ayrıca çalışmanın, kelime sayısı sınırlı olmakla birlikte, Tuvacadan Türkçeye ve Almancaya sözlük olması, Türkçeden Tuvacaya ve Almanca'dan Türkçeye sözlükleri içermesi kullanım alanını genişletmektedir.

Erdal ŞAHİN